Relativ närhet - på fel och rätt sätt
ETT DETALJERAT EXEMPEL

Sammanfattning

Vid skolplaceringar till kommunala skolor används ofta en princip som kallas relativ närhet. Relativ närhet är tänkt att säkerställa att ingen elev får orimligt lång gångväg till sin tilldelade skola jämfört med övriga elever.

Principen relativ närhet introducerar ett koncept, “alternativ-skolan”, mot vilken alla elevers relativa närhets-poäng mäts. Det är denna poäng som sedan används som rangordning av elever till skolor där det finns fler sökanden än platser.

Exakt hur man definierar alternativ-skolan påverkar hela skolplacerings-resultatet. Tyvärr använder dagens metod för skolplaceringar en alltför förenklad statisk definition av alternativ-skolan, vilket leder till att hela skolplaceringen blir felaktig och i slutänden inte alls uppfyller principen om relativ närhet.

Vi utgår i denna rapport från ett exempel med 100 elever och 4 skolor. Vi visar hur felaktig placeringen blir då metoden använder en statisk alternativ-skola, och även hur en korrekt placering ser ut för samma exempel.

Med dagens metod blir de elever som bor mitt emellan skolor systematiskt missgynnade, och blir ofta placerade på en skola orimligt långt från hemmet. Med en korrekt metod så blir det färre elever som placeras på sin allra närmaste skola, men för att undvika att vissa elever placeras orimligt långt bort så får flera elever vara med och “dela” på den längre gångsträckan. Detta är även en metod som till skillnad från den nuvarande uppfyller den likabehandlingsprincip som gäller inom offentlig verksamhet.

Inledning

För att uppfylla Skollagens krav på en skolplacering nära hemmet för alla elever så väljer många kommuner idag att applicera ett urvalskriterium baserat på något som kallas relativ närhet. Kortfattat kan detta beskrivas på följande sätt.

Om två elever har sökt samma skola och bara en av eleverna kan beredas plats, så är det den elev som har mest att förlora (i gångsträcka) på att bli placerad på en annan alternativ-skola som har rätt till platsen.

Båda elevernas avstånd mäts till den sökta skolan och till en alternativ-skola. En relativ närhets-poäng räknas ut som differensen mellan avståndet till den alternativa skolan och avståndet till den sökta skolan. Man får alltså hög poäng om den alternativa skolan ligger långt bort och den sökta skolan nära hemmet. Den elev som får den högsta poängen får platsen. Med skolväg avses avståndet mellan hem och skola på gångbara vägar – inte fågelvägen eller med kollektivtrafiken.

Konceptet “alternativ-skola” är centralt i principen om relativ närhet. Hur man definierar en alternativ-skola för varje elev kommer avgöra vilken relativ närhets-poäng som eleven får, och slutligen vilken chans eleven har att komma in på sina valda skolor.

I denna rapport beskriver vi hur de systemlösningar för relativ närhet som finns på marknaden idag använder en alltför förenklad definition av alternativ-skolan, och vilka allvarliga brister detta leder till i skolplaceringarna. Vi använder ett exempel för att visa på de orimliga, förmodligen olagliga, placeringar som blir resultatet av dessa system. Vi visar för jämförelse även hur skolplaceringen istället skulle se ut då relativ närhet appliceras på rätt sätt.

Statisk definition av alternativ-skolan

Det finns ett flertal systemlösningar för skolplaceringar på marknaden idag, som använder samma förenklade statiska definition av alternativ-skolan. Denna definition används idag exempelvis av Stockholm, Huddinge, Uppsala, Solna, Järfälla och Malmö kommun och beskrivs som följer.

Om eleven har sökt till sin närmaste skola blir den näst närmaste skolan elevens alternativa skola. Om eleven har sökt någon annan skola än den närmaste, blir den närmaste skolan den alternativa skolan.

Varje elev har alltså två alternativ-skolor, beroende på vilken skola eleven sökt till.

Denna definition tar inte hänsyn till om alternativ-skolan skulle kunna tillhandahålla en plats för eleven eller inte. Det är fullt möjligt att det finns fler elever som har en viss skola som alternativ-skola än det finns tillgängliga platser på denna skola. Alternativ-skolan beror enbart på var skolorna är belägna geografiskt och var eleverna bor. Det finns ingen mer avancerad logik för att ta hänsyn till om skolan är ett verkligt alternativ för eleven eller inte, dvs om eleven skulle kunna få en plats på skolan eller inte.

Denna definition är grunden till hela problematiken med dagens metod, och resulterar i en placering som inte uppfyller principen om relativ närhet.

Ett exempel med 100 elever och 4 skolor

Det är viktigt att man analyserar ett lite mer komplicerat system, med ganska många elever och skolor, för att man ska se hur orimlig skolplaceringen blir med dagens metod. För att tydligt kunna visa detta har vi tagit fram ett påhittat exempel, där vi slumpat ut 100 elever i området Spånga i Stockholm. Eleverna ska placeras på en av 4 skolor i närområdet. Skolorna är riktiga skolor i detta område, men eleverna är alltså helt påhittade, slumpade att bo på olika adresser i området runt skolorna.

I detta påhittade exempel finns 100 elever, och 4 skolor som erbjuder totalt 100 platser. Två av skolorna är mindre och erbjuder 15 platser var, och två av skolorna är större och erbjuder 35 platser var.

Med exemplet vill vi tydliggöra problemet för de elever som bor mitt emellan flera skolor, och som systematiskt missgynnas av dagens metod. Därför utgår vi i detta exempel från att alla elever vill gå i en skola så nära hemmet som möjligt, dvs varje elevs skolval är i närhetsordning från hemmet. Närhet mellan elev och skola beräknas som gångsträcka på

gångbara vägar, det är alltså inte fråga om fågelvägen. I detta exempel finns ingen förtur till någon skola. såsom exempelvis syskonförtur eller andra särskilda skäl.

Elevernas val och skolornas platser

Tabellen nedan visar de olika skolorna, hur många platser varje skola tillhandahåller, samt hur många elever som har valt denna skola i första hand (vilket alltså betyder att det är elevens närmaste skola då alla väljer i närhetsordning).

Skola	Platser	Antal elever som valt skolan i första hand
Nälstaskolan	15	22
Solhemsskolan	35	27
Solhemsängens skola	35	17
Vinstaskolan	15	34
Totalt	**100**	**100**

Man kan se att det är hela 34 elever som bor närmast Vinstaskolan och helst vill gå där, vilken bara har plats för 15 elever, så här blir det hård konkurrens om platserna. Nälstaskolan har 22 elever som helst vill gå där, men också bara 15 platser. Man ser utifrån denna tabell att det är omöjligt att uppfylla alla elevernas förstahandsval om att gå på sin närmaste skola. Några elever kommer att behöva bli placerade på en skola längre bort från hemmet, oavsett vilken metod som används.

I kartan nedan visas varje elevs bostad som en markör, vars färg representerar vilken skola eleven har närmast till (röd, blå, grön eller orange skola).

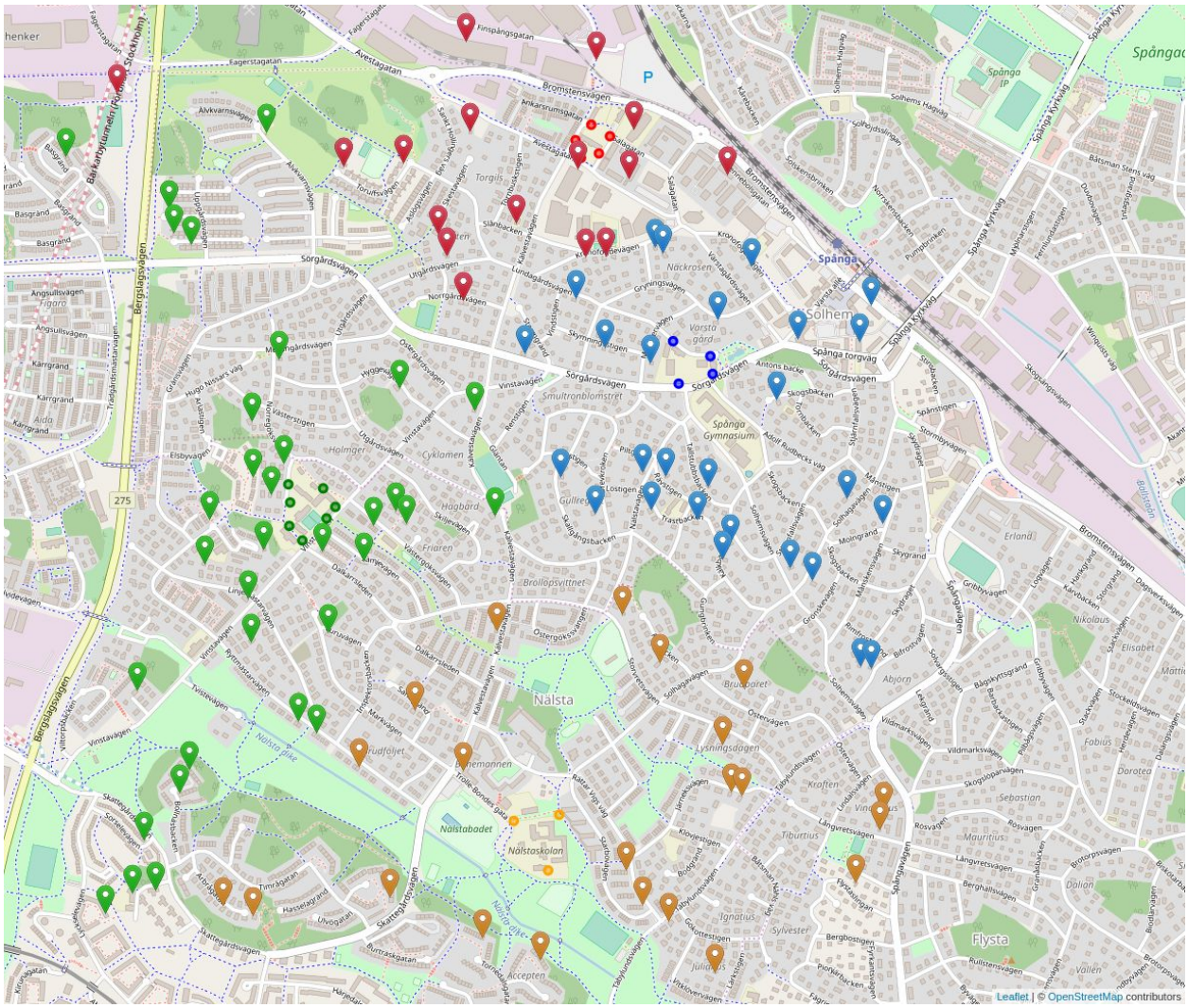

De fyra skolorna visas som ett antal färgade prickar, där varje prick representerar en entré till skolgården. Vinstaskolan är grön, Solhemsängens skola är röd, Solhemsskolan är blå och Nälstaskolan är orange.

Om skolorna skulle ha obegränsat med platser skulle skolplaceringen se ut som kartbilden ovan, och resultera i att alla elever fick sitt förstahandsval. I verkligheten är dock platserna begränsade, och en skolplacerings-metod måste bestämma vilka elever som inte kan få plats på sin närmaste skola, och var de då ska bli placerade istället.

Placeringsresultat med statisk definition av alternativ-skola

Om man som nuvarande metod beräknar relativ närhets-poäng gentemot en statisk alternativ-skola så blir den resulterande skolplaceringen som nedanstående kartbild. I kartan visas varje elevs bostad som en markör, vars färg nu representerar vilken skola eleven har fått plats på.

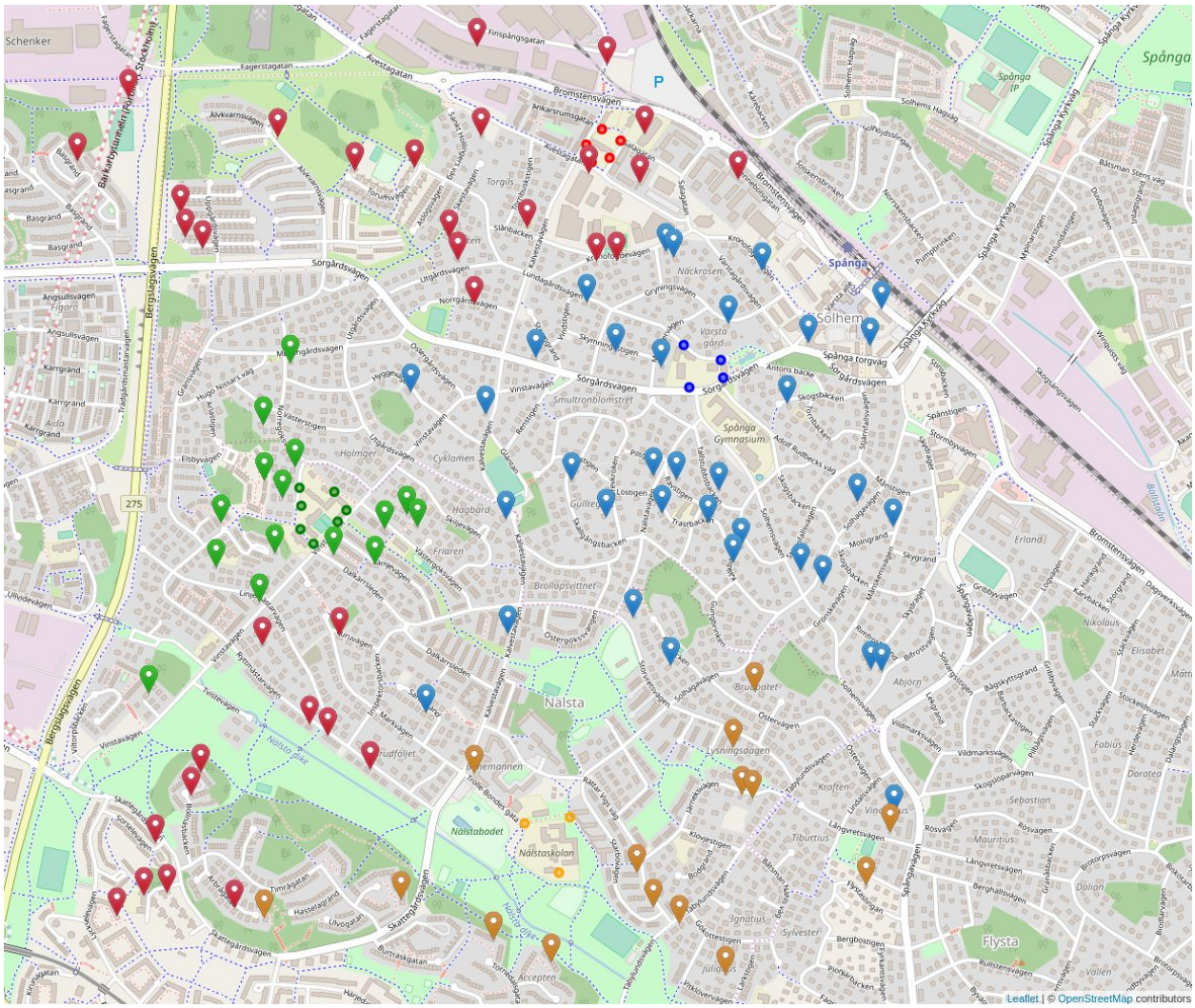

Man ser att de elever som bor längst ner i vänstra hörnet har blivit placerade på den röda skolan (Solhemsängens skola) som ligger högst upp. De har alltså blivit placerade på skolan som ligger allra längst bort från deras hem.

Detta är tyvärr ett helt förväntat beteende för denna metod, och det blir alltid resultatet för de elever som bor mitt emellan skolor, om det är hög konkurrens för att komma in på deras närmaste skolor. De blir skickade extremt långa sträckor till den skola som har plats över när alla andras val blivit tillgodosedda, trots att det finns andra elever som skulle ha förlorat mindre i gångsträcka på att bli placerade på den skolan istället.

Vi kan även titta på placeringsresultatet i form av nedanstående tabell. Här framgår hur många elever som blivit placerade på sin närmaste (Val 1), näst närmaste (Val 2), tredje närmaste (Val 3) respektive fjärde närmaste (Val 4) skola.

Placering	**Antal elever**
Val 1	74
Val 2	12
Val 3	2
Val 4	12

I detta exempel har 74 elever placerats på sin närmsta skola. 12 elever har hamnat på sin näst närmaste skola, och 2 elever på sin tredje närmaste. Det mest intressanta i denna tabell är dock antalet som blivit placerade på skolan längst bort från hemmet. Detta är 12 stycken elever, hela 12 %. Det som är gemensamt för alla dessa elever är att de bor ungefär mitt emellan två skolor, och därmed får extremt dålig chans att komma in på någon av sina närmaste skolor.

Placeringsresultat med korrekt definition av alternativ-skola

Den resulterade skolplaceringen med en korrekt metod blir enligt nedanstående kartbild.

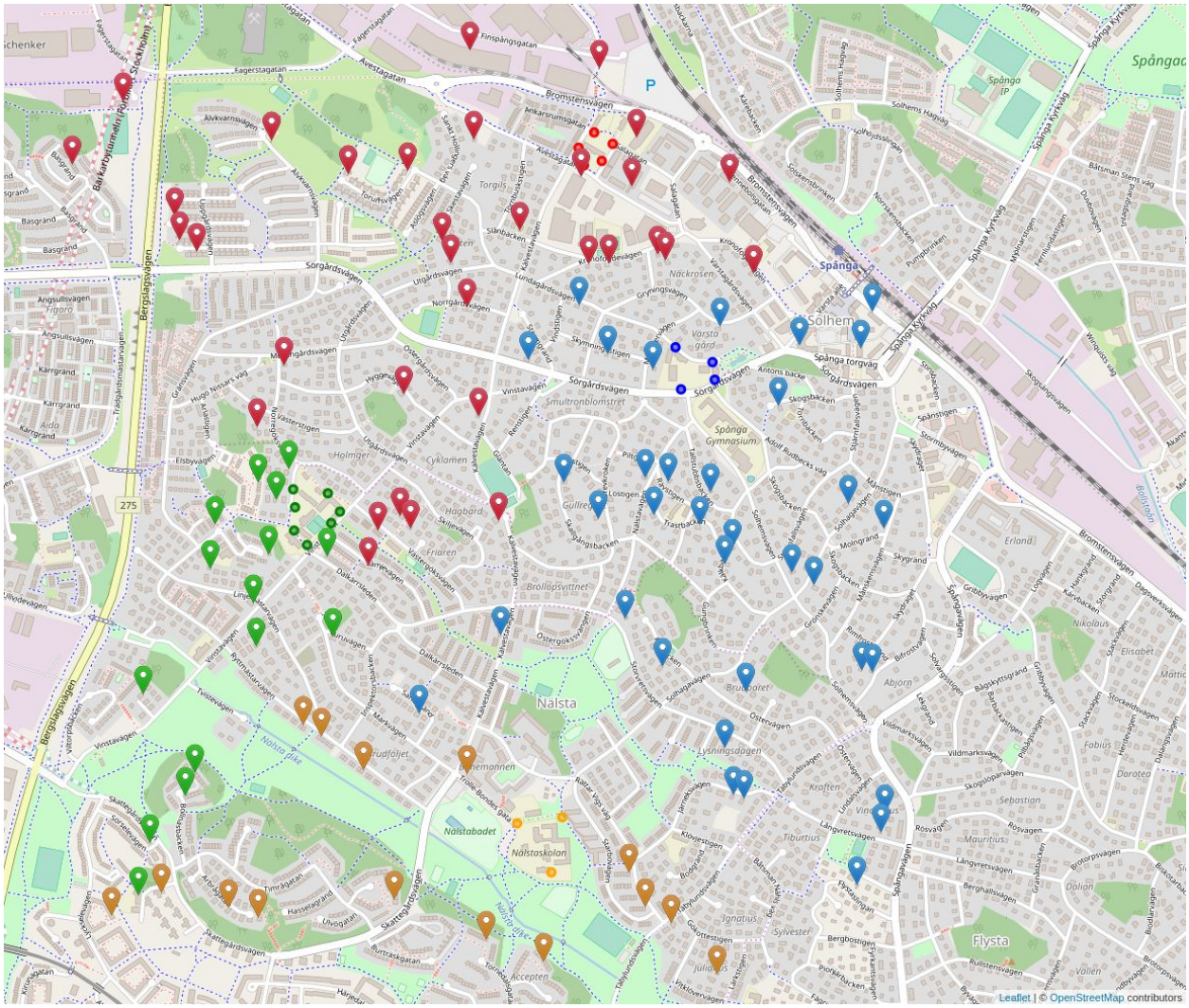

Bara genom att titta på kartan ser man att placeringen blivit mer rättvis, på så sätt att platsfördelningen intuitivt “ser rätt ut” och att ingen elev får extremt lång väg till sin tilldelade skola. Med denna placering så får flera elever visserligen gå lite längre, men ingen enskild elev får gå extremt långt jämfört med de andra. Detta resulterar i en placering som uppfyller principen om relativ närhet, vilket den nuvarande metoden inte gör. Hur man kan resonera djupare kring detta, och varför denna placering är korrekt och rättvis, förklaras mer ingående i nästa sektion.

Man ska komma ihåg att detta exempel är konstruerat för att påvisa vad som händer i områden där det är hög konkurrens om skolplatserna. Detta betyder förstås att även med den korrekta metoden kommer ett antal elever bli placerade på en skola som inte är deras närmaste. Detta är oundvikligt när det finns så få platser i områden där många elever bor. Skillnaden ligger i på vilket sätt systemet bestämmer vilka elever som ska få gå på vilken skola när platserna är begränsade, och detta är helt avgörande för om placeringen blir korrekt eller inte.

Placeringsresultatet med den korrekta metoden visas i tabellform nedan, och som jämförelse även placeringen med den nuvarande metoden.

Placering	**Antal elever korrekt metod**	**Antal elever felaktig metod**
Val 1	67	74
Val 2	23	12
Val 3	5	2
Val 4	5	12

Värt att notera är att med den korrekta metoden så är det inte lika många elever som placeras på sin närmaste skola (67 mot 74). Detta kan vid första anblick upplevas som “sämre”, men för att undvika att vissa elever placeras orimligt långt bort så måste flera elever vara med och “dela” på den längre gångsträckan. Med den korrekta metod är det bara 5 elever som blir placerade på skolan längst ifrån hemmet, och även för dessa 5 elever är situationen betydligt bättre än med den första metoden. Detta eftersom de inte bor lika långt bort från denna skola som de 12 som blev placerade längst bort med den första metoden. Med den korrekta metoden är det 5 elever som bor i mitten av området som blir placerade på skolan längst bort från sitt hem. Med den första metoden är det de 12 elever som bor allra längst söderut i området som blir placerade på skolan längst norrut, och deras gångavstånd till denna skola är betydligt mycket längre.

Vad är en korrekt placering enligt principen om relativ närhet?

Resultaten från de båda skolplacerings-metoderna ovan kan väcka frågan om vad som är en korrekt placering i enlighet med principen om relativ närhet. Intentionen bakom principen relativ närhet är att ingen elev ska få orimligt långt till sin tilldelade skola jämfört med andra elever. Principen beskrivs som att "om två elever önskat samma skola och bara en av dem kan få en plats, så är det eleven som har mest att förlora (i gångsträcka) till den alternativa skolan som har rätt till platsen".

Detta är en helt rimlig princip som många kommuner anammat som det mest rättvisa sättet att fördela platserna på skolor med högt söktryck.

Problemet består dock i att nuvarande metod, med statiska alternativ-skolor, inte resulterar i att principen efterlevs. Detta är något som de flesta kommuner som applicerar principen om relativ närhet förmodligen är ovetandes om.

Det är egentligen väldigt enkelt att kontrollera om ett färdigt placeringsresultat är förenligt med den relativa närhetsprincipen eller inte. Vi kan helt enkelt leta efter två elever, som båda vill gå på samma skola, men där bara en av dem har kommit in. Den andra eleven har då blivit placerad på en annan skola, en alternativ skola. Vi kontrollerar sedan avstånden från dessa elevers hem till skolan som de båda ville ha, samt till den alternativa skolan där en av dem blivit placerad istället. Om placeringen efterlever den relativa närhetsprincipen så måste den elev som hade mest att förlora på att bli placerad på den alternativa skolan ha fått platsen på den önskade skolan. Om vi kan hitta ett eller flera par av elever där detta ***inte*** är fallet så är placeringen inte förenlig med principen om relativ närhet.

Analys av placeringsresultat med statisk alternativ-skola

I den första metodens placeringsresultat kan vi titta på två elever, som vi kallar Emilia och Lilly, som båda har närmast till den gröna skolan Vinstaskolan. På kartan nedan markeras var dessa två elever bor, och den gröna färgen på markören visar att de har närmast till Vinstaskolan.

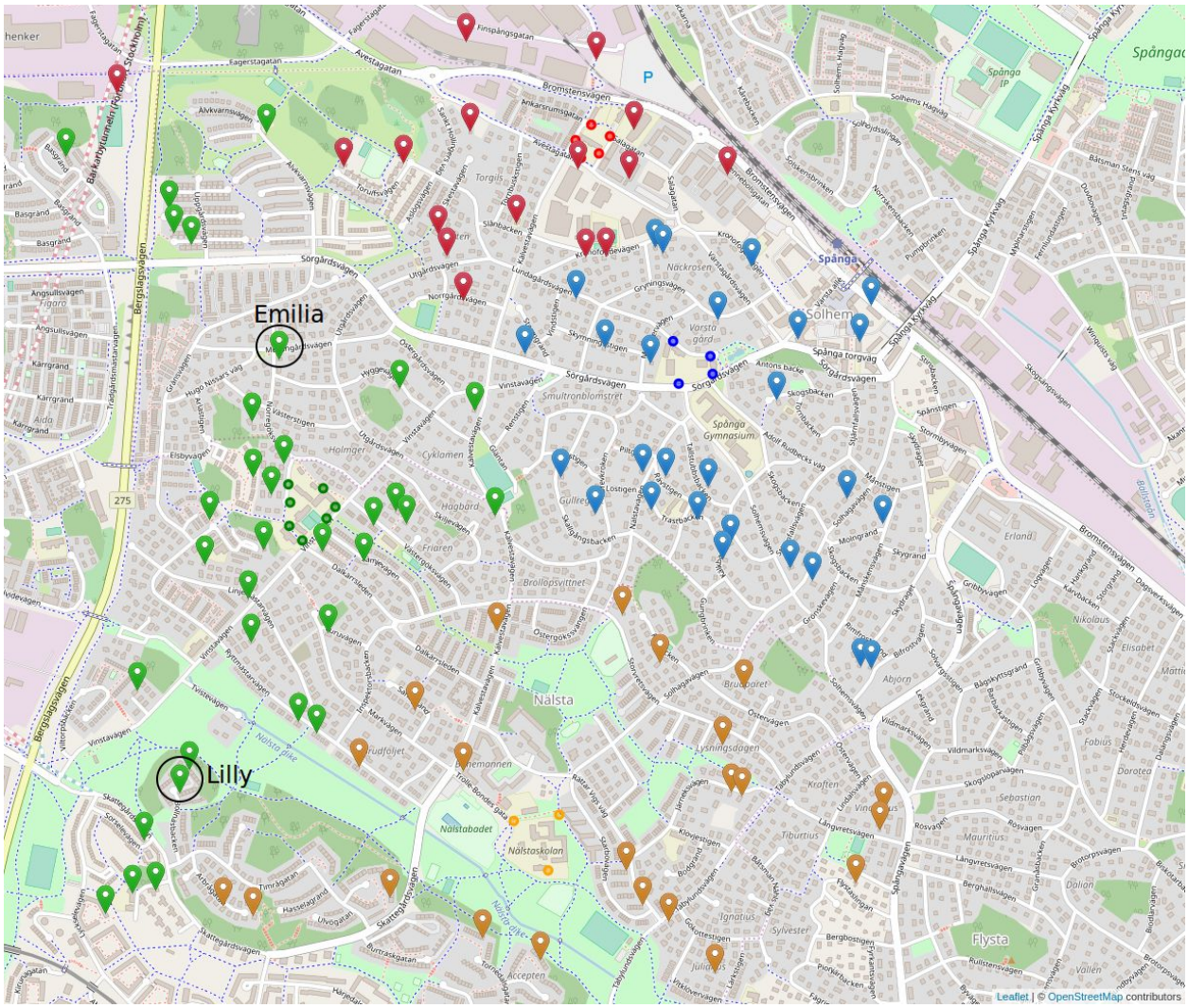

Rutterna till Vinstaskolan som är beräknade för respektive elev visas på nedanstående karta. Denna karta visar också med färgen på markörerna placeringen enligt den första metoden med statiska alternativ-skolor. Man kan se att Emilia blivit placerad på den gröna skolan Vinstaskolan. Lilly har istället blivit placerad på den röda skolan Solhemsängens skola. Detta trots att detta är skolan som ligger längst bort från Lilly.

Emilias gångavstånd till Vinstaskolan är 338 meter.
Lillys gångavstånd till Vinstaskolan är 985 meter.

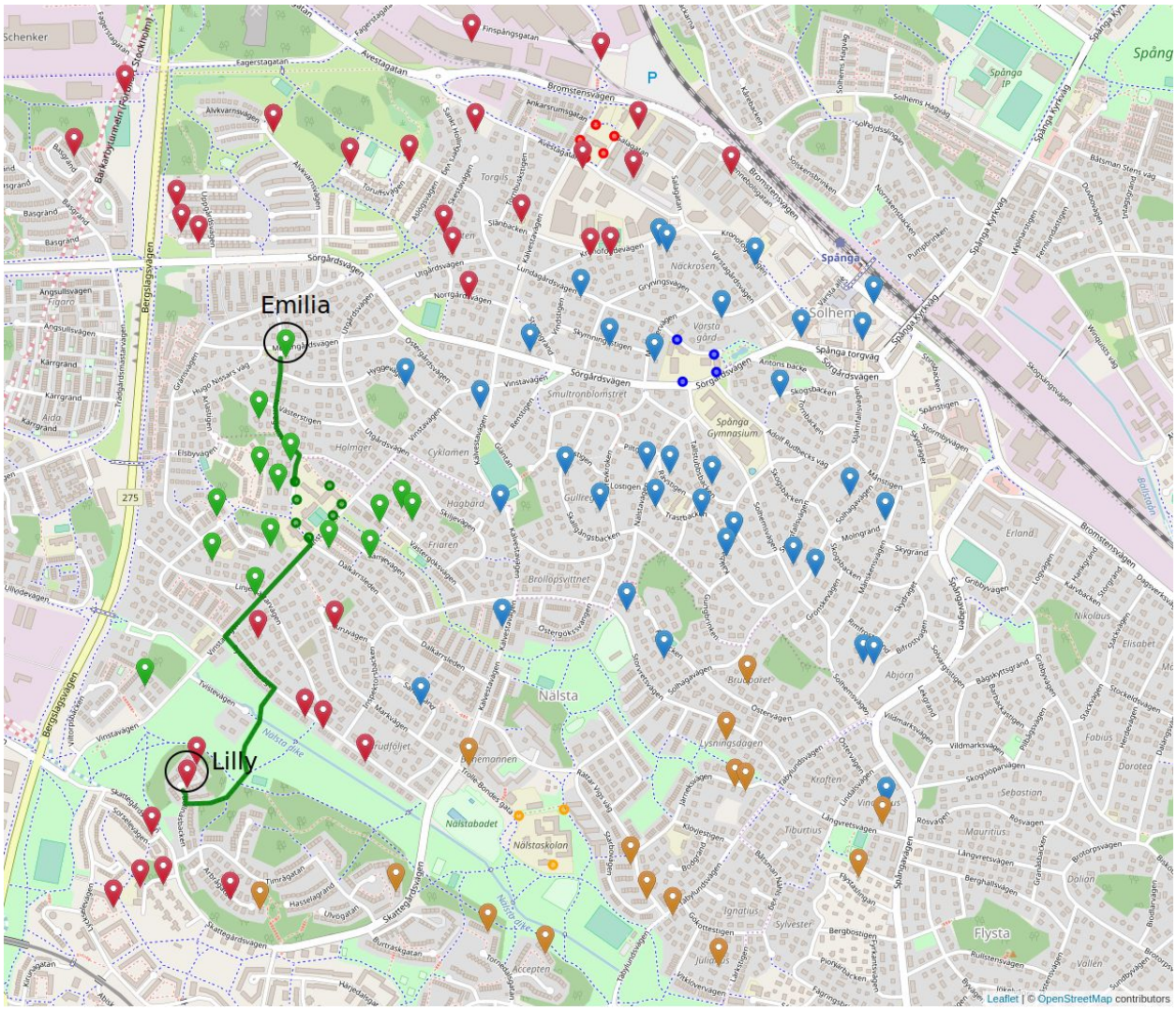

Om vi istället tittar på dessa elevers gångsträckor till den röda skolan Solhemsängens skola så får vi att:

Emilias gångavstånd till Solhemsängens skola är 1096 meter.
Lillys gångavstånd till Solhemsängens skola är 2260 meter.

Rutterna till dessa skolor visas på nedanstående karta.

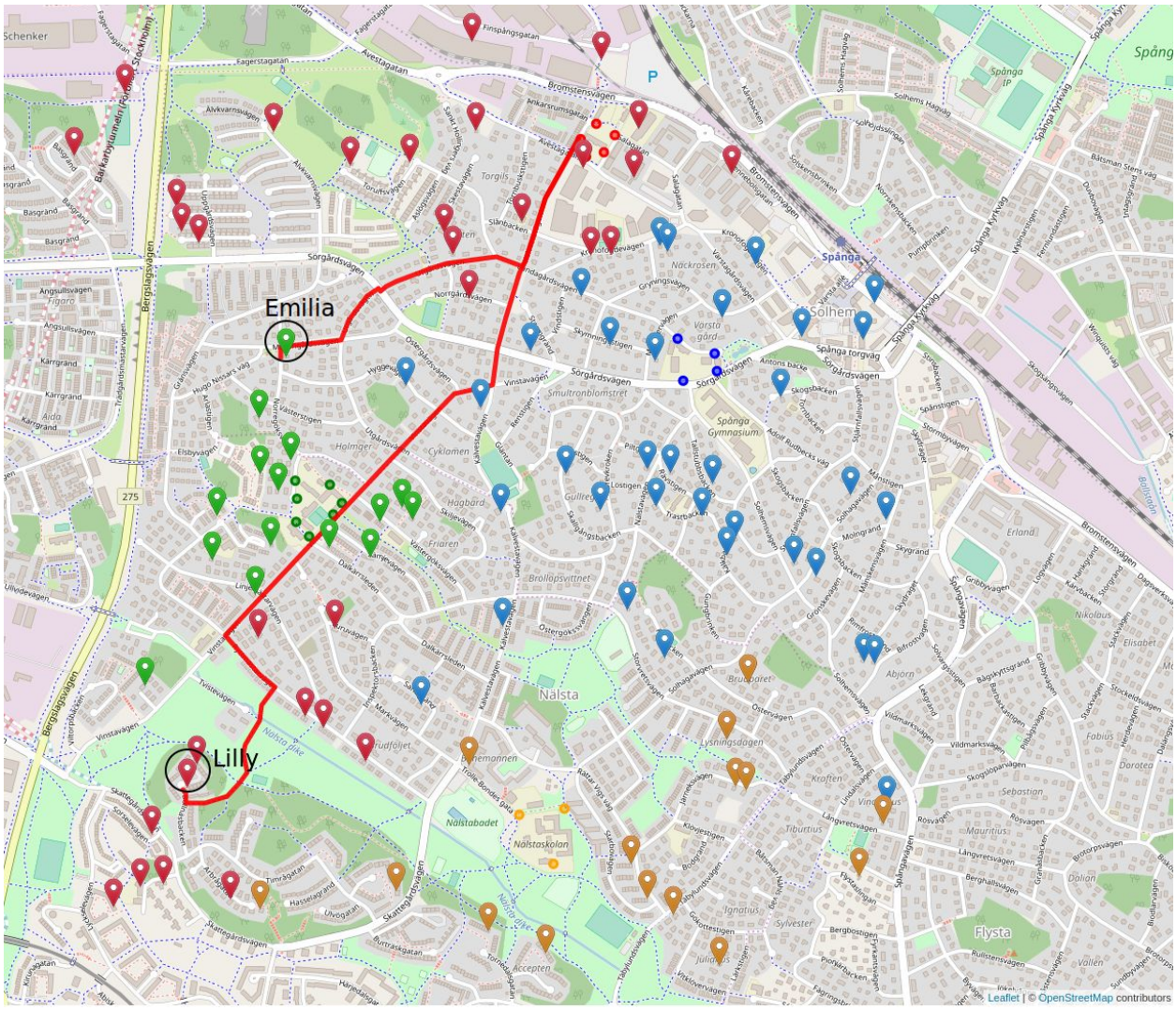

Båda eleverna vill alltså helst gå på den gröna Vinstaskolan. Enligt principen om relativ närhet ska den elev som har mest att förlora i gångsträcka på att bli placerad på den alternativa skolan ha förtur till platsen.

Med ovanstående avstånd så har Emilia 1096 - 338 = 758 meter att förlora på att bli placerad på Solhemsängens skola istället för på Vinstaskolan där hon vill gå.

Lilly har 2260 - 985 = 1275 meter att förlora på att bli placerad på Solhemsängens skola istället för på Vinstaskolan där hon vill gå.

Lilly är alltså den av dessa två elever som har mest att förlora på att bli placerad på alternativet Solhemsängens skola, och enligt principen om relativ närhet är hon därmed

den som borde få platsen på Vinstaskolan. Trots detta så har den första metoden placerat eleverna tvärtom, så att Emilia fått platsen på Vinstaskolan. På detta sätt ser vi alltså att denna placering inte uppfyller principen om relativ närhet. Emilia och Lilly är bara två exempel-elever där principen inte är uppfylld, men man kan hitta många par av elever i denna skolplacering där fel elev blivit placerad på den önskade skolan.

Analys av placeringsresultat med korrekt metod

Det är som sagt lätt att i efterhand identifiera om ett placeringsresultat bryter mot principen om relativ närhet. Det är betydligt svårare att skapa den korrekta placeringen som efterlever principen för alla par av elever.

Den korrekta metoden som beskrivs i detta dokument behandlar alla elever samtidigt för att hitta den mest rättvisa placeringen i enlighet med relativ närhet. Med denna metod garanteras att i den skolplacering som blir resultatet så kan man inte hitta något par av elever där fel elev fått platsen på önskad skola (som beskrivit ovan). I och med detta kan vi med säkerhet säga att denna placering är förenlig med den relativa närhetsprincipen.

Författare av denna rapport

Vi som står bakom denna rapport är Åsa Bertze och Mikael Bertze. Vårt engagemang i skolplaceringar började 2016 med att vi själva fick känna av det nuvarande systemets brister. Vår son var då ett av de 671 barn i Stockholm som inte blev placerad på något av sina tre val, trots att vi gjort våra tre skolval i närhets-ordning, samt har mindre än 1 km till båda våra närmsta skolor. Vi hade drabbats av exakt det problem som beskrivs i detta dokument.

Vi driver även hemsidan https://relativnarhet.se där vi informerar föräldrar och kommuner om hur skolplaceringen går till idag och de allvarliga brister som finns.

Vi kan kontaktas på:

Mail: info@relativnarhet.se
Telefon: 070 781 87 88